

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ УКРАЇНИ ТА СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ, АМЕРИКИ, АЗІЇ ТА АВСТРАЛІЇ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОКАЗАННЯ

С. Ф. Здоровко,

кандидат юридичних наук, доцент

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Статтю присвячено висвітленню питання кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання в Україні у порівнянні з сучасними державами Європи, Америки, Азії та Австралії.

Крім того, в статті частково приділено увагу питанню важливості присяги, яку дають особи в судових інстанціях перед допитом в якості свідка, потерпілого та у виключних випадках в якості підсудних. Також викладено пропозиції про посилення кримінальної відповідальності з цього питання в кримінальному законодавстві України.

Ключові слова: завідомо неправдиве показання, кримінальний кодекс, свідок, потерпілий, підсудний, злочин проти правосуддя, присяга, кримінальна відповідальність.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КРИМИНАЛЬНО-ПРАВОВЫХ НОРМ УКРАИНЫ И СОВРЕМЕННЫХ ГОСУДАРСТВ ЕВРОПЫ, АМЕРИКИ, АЗИИ И АВСТРАЛИИ ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ЗАВЕДОМО ЛОЖНЫЕ ПОКАЗАНИЯ

Статья посвящена изучению вопроса уголовной ответственности за дачу заведомо ложных показаний в Украине в сравнении с современными государствами Европы, Америки, Азии и Австралии.

Кроме этого, в статье частично затронут вопрос важности присяги, которую дают лица в судебных инстанциях перед допросом их в качестве свидетеля, потерпевшего и в исключительных случаях в качестве подсудимого. Также изложены предложения об усилении уголовной ответственности по этому вопросу в уголовном законодательстве Украины.

Ключевые слова: заведомо ложные показания, уголовный кодекс, свидетель, потерпевший, подсудимый, преступление против правосудия, присяга, уголовная ответственность.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CRIMINAL LEGAL REGULATIONS ON LIABILITY OF DELIBERATELY FALSE EVIDENCE IN UKRAINE AND MODERN STATES OF EUROPE, AMERICA, ASIA AND AUSTRALIA

This article studies the criminal liability for deliberately false evidence in Ukraine compared with the modern states of Europe, America, Asia and Australia.

The article partially considers the importance of oath, which was given in the judicial court before examination by a person as a witness, complainant and accused in particular cases; the article studies the proposals to strengthen the criminal liability on this issue in the Ukrainian criminal legislation.

Key words: deliberately false evidence, criminal code, witness, complainant, accused, crime against justice, oath, criminal liability.

Завідомо неправдиве показання (лжесвідчення) належить до розряду одних з найдавніших видів злочинів, відомих кримінальному кодексу. Сувору заборону на це діяння можна знайти уже в Біблії та Корані, а також давньоіндійських «Законах Ману», причому всі ці священні писання погрожують особам за дачу завідомих неправдивих показань пекельними муками після смерті.

На цей час відповідальність за завідомо неправдиві показання передбачена кримінальним законодавством усіх без винятку країн світу.

Порівняльний аналіз кримінально-правових норм про відповідальність за цей вид злочину вказує на відсутність до нього єдиного підходу, про що частково спромігся показати автор цієї статті.

Без ефективного і добре працюючого правосуддя не може обійтись жодна країна, тому протидія його здійсненню, в тому числі шляхом обману, повинна тягнути за собою відповідну реакцію.

В юридичній літературі наявні роботи з питань загальної теорії складу цього виду злочину, методи- ки та тактики його розслідувань.

Вагомий вклад з цього питання внесли такі вчені, як В. Барішева, І. В. Бурков, І. С. Власов, В. В. Ворончук, М. Г. Гайдушева, А. Гужін, А. А. Закатов, С. Зябкін, В. Каплунов, І. Караван, Н. С. Косякова, В. В. Леоненко, А. Лобанова, Я. Мазунін, В. Маляренко, В. Мельников, А. Ратінов, С. С. Самищенко та ін.

Зазначена теза повністю відноситься й до кримінального законодавства України.

В умовах незалежної України кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання не була предметом окремих наукових досліджень. Однією з перших наукових праць в цьому напрямку слід визнати монографічне дослідження вченого М. В. Шепітько «Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання» [38, с. 84].

Стаття 384 — Завідомо неправдиве показання, яка регламентує це питання, викладена в розділі XVIII Кримінального кодексу (в подальшому КК) України і віднесена до злочинів, скоєних проти правосуддя [33, с. 1040 — 1041].

Суб'єкт цього злочину спеціальний — свідок, потерпілий, експерт, оцінювач майна або перекладач

у кримінальному, цивільному, адміністративному провадженні чи при здійсненні виконавчого провадження.

Таким чином, уніфікована дефініція суб'єкта злочину, яка визначена в ч. 1 ст. 18 КК України, потребує вказівки на певні додаткові ознаки, які безумовно притаманні зазначеним особам. У такому разі існує необхідність в «переході» від «загального» поняття суб'єкта до «спеціального суб'єкта злочину», який у КК (ч. 2 ст. 18) визначається як «фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа». В. В. Устименко зазначає, що спеціальний суб'єкт злочину – це особа, яка володіє поряд із осудністю та віком кримінальної відповідальності й іншими додатковими юридичними ознаками, що передбачені в кримінальному законі, або такі, що прямо випливають з нього, обмежуючи коло осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за даним законом. Отже, під час використання терміна «спеціальний суб'єкт» мова йде про осіб, які мають специфічні ознаки поряд із «загальним» суб'єктом злочину та прямо вказуються у відповідній диспозиції [37, с. 23].

Згідно з діючим кримінальним законодавством України, на цей час за ст. 384 КК України не можуть нести кримінальну відповідальність: а) особа, якій оголошено підозру, підсудний, спеціаліст, позивач та відповідач; б) особи, які давали завідомо неправдиві показання (висновок, переклад, звіт) із такої справи, за якою вони були надалі притягнуті до кримінальної відповідальності як обвинувачені; в) співучасники одного злочину за надання неправдивих показань щодо інших співучасників, навіть якщо кримінальне провадження щодо кожного з них здійснюється окремо.

В КК більшості країн СНД та Балтії, як і в кримінальному кодексі України, даний вид злочину віднесено до розділів про злочини, скоєних проти правосуддя, а саме: КК Азербайджанської Республіки – гл. 32, ст. 297 [9, с. 304 – 305]; КК Республіки Вірменії – розд. 2, ст. 338 [18, с. 382 – 383]; КК Республіки Білорусь – ст. 401; КК Киргизької Республіки – гл. 31, ст. 330 [15, с. 316 – 317]; КК Республіки Молдова – гл. 14, ст. 312 [21, с. 347 – 348]; КК Російської Федерації – гл. 31, ст. 307 [4, с. 782]; КК Республіки Таджикистан – гл. 32, ст. 351 [24, с. 352 – 353]; Республіка Узбекистан – гл. 15–16, ст. 238 [23, с. 260 – 261]; КК Латвійської Республіки – гл. 23, ст. 300 [16, с. 274]; КК Литовської Республіки – гл. 34, ст. 235 [17, с. 318]; КК Естонської Республіки – гл. 9, ст. 175 [14, с. 186].

У КК Грузії зазначений вид злочину віднесено до розділу про злочини проти процесуального порядку отримання доказів – гл. 17, ст. 370 [12]; КК Республіки Казахстан цей злочин відносить до злочинів проти правосуддя та порядку виконання покарань, ст. 352 [19].

У КК країн СНД та Балтії, як і в КК України, в одній статті встановлено відповідальність за да-

вання завідомо неправдивих показань, висновок експерта, спеціаліста або неправильний переклад, а назви статей кримінального кодексу цих країн мають приблизно однакові назви. Так, ст. 297 КК Азербайджанської Республіки має назву «Завідомо неправдиві показання, висновок експерта та неправильний переклад», ст. 338 КК Республіки Вірменія «Дача неправдивих показань, або дача підробленого висновку або здійснення завідомо неправильного перекладу». Аналогічного характеру назви має ст. 330 КК Киргизстану, ст. 312 КК Молдови. Більш короткі назви із зазначеного питання мають ст. 351 КК Таджикистану та ст. 238 КК Узбекистану «Лжесвидетельство».

Як і в ст. 384 КК України, так і в кримінальних кодексах зазначених країн СНД та Балтії встановлені однакові суб'єкти цих злочинів та подано вичерпний перелік місць, де дача цих показань, висновків та перекладів матиме кримінально-карні наслідки. За суб'єктами – це свідки та потерпілі, експерти та перекладачі.

Диспозиція складу цього злочину в КК СНД зазначає, що відповідальність настає за дачу завідомо неправдивих показань в «суді, або при провадженні попереднього розслідування (КК РФ, Киргизстану): при проведенні дізнання, попереднього слідства, або в суді (КК України, Казахстану, Узбекистану, Туркменістану).

При цьому необхідно звернути увагу на новели в диспозиціях цих статей в КК Латвії та Литви. Так, в ч. 1 ст. 300 КК Латвії встановлено кримінальну відповідальність, крім вищезгаданих підстав, також і за завідомо неправильний переклад перекладача у присяжного нотаріуса. Диспозиція ч. 1 ст. 235 КК Литви передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання свідка та потерпілого, висновки експерта та спеціаліста, а також завідомо неправильного перекладу перекладачем на стадії досудового розслідування, на суді, або Міжнародному кримінальному суді.

Аналізуючи диспозиції цих статей, викладених в кримінальних кодексах країн СНД та Балтії, необхідно звернути увагу й на саме поняття «завідомо». Його зміст передбачає наявність у свідка наміру дати завідомо неправдиві показання ще до явки до слідчого або до суду. При цьому момент виникнення такого наміру не відіграє ніякого юридичного значення. Також не має значення й те, на підставі яких фактів особа прийняла рішення скоїти цей злочин (умовляння, підкуп тощо). Важливим є сам факт оголошення або закріплення в офіційному документі (протоколі) завідомо неправдивих показань.

Суб'єктивна сторона цього злочину як у КК України, так і в КК країн СНД та Балтії, характеризується виною у формі прямого умислу. Винна особа розуміє, що дає завідомо неправдиві показання, висновки, або робить завідомо неправильний переклад і бажає цього. Мотивами такої поведінки можуть бути різні підстави: бажання надати допо-

могу в уникненні кримінальної відповідальності, страх перед помстою з боку конкретних осіб і т. ін. Суб'єктами цих злочинів у вказаних країнах можуть бути особи, яким на момент скоєння злочину виповнилось 16 років.

Даний склад злочину передбачає такі кваліфікуючі ознаки: а) обвинувачення в тяжкому або особливо тяжкому злочині; б) створення штучних доказів по справі (надання фальсифікованих доказів, документів, змова свідків про дачу завідомо неправдивих показань і т. д.). Дії суб'єкта цього злочину можуть носити як обвинувальний, так і виправдувальний характер.

Зазначимо, що КК України містить достатньо м'яке покарання за дачу завідомо неправдивих показань. Так, згідно з положеннями ст. 384 КК України, дача завідомо неправдивих показань карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців. Максимальний термін покарання — обмеження волі на строк до двох років. Однак кваліфіковане «лжесвідчення», тобто дача завідомо неправдивих показань, поєднаних з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинених з корисних мотивів в якості покарання, передбачено позбавлення волі на термін від двох до п'яти років.

Кримінальні кодекси країн СНД та Балтії за вказані злочини за ч. 1 в абсолютній більшості, як і в Україні, передбачають максимальний термін покарання у вигляді позбавлення волі на термін до двох років, а за ч. 2 цих статей — кваліфіковане «лжесвідчення» передбачено різні терміни позбавлення волі від двох до восьми років. Так, санкція ч. 2 ст. 338 КК Вірменії передбачає максимальне покарання — позбавлення волі на термін не більше 5 років, санкція ч. 2 ст. 297 КК Азербайджану передбачає максимальне покарання — позбавлення волі на термін до 6 років, ч. 2 ст. 312 КК Молдови — позбавлення волі на термін від 2 до 7 років, а ч. 2 ст. 352 КК Казахстану — позбавлення волі на термін від 3 до 8 років, ч. 2 ст. 300 КК Латвії — позбавлення волі на термін до 5 років.

При цьому слід зазначити, що в кримінальних кодексах пострадянських республік лише в КК Республіки Узбекистан ст. 238 складається з трьох частин, де в ч. 3 передбачена кримінальна відповідальність за завідомо неправдиві показання в інтересах організованої групи, а максимальне покарання — позбавлення волі на термін від 3 до 5 років.

Цікавим, на наш погляд, є викладення досліджуваного питання в кримінальних кодексах низки провідних країн Західної Європи, Америки, Азії а також Австралії.

Перш за все привертає до себе увагу той факт, що в абсолютній більшості цих країн (ФРН, Франція, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Данія, Норвегія, Сан-Марино, Швейцарія, Аргентина, штат Техас США, Ісламська Республіка Іран, Республіка Корея,

Ізраїль, Туреччина, Японія, Австралія) при вирішенні питання про притягнення конкретної особи до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання, завідомо неправдивий висновок експерта і т. ін. з'являється поняття дача цих свідчень без присяги та під присягою. Сам інститут присяги відіграє важливе значення в правових системах континентально-правовому (романо-германському) типах та англосаксонському (англо-американському) типах.

Стосовно дачі присяги та її важливості при здійсненні правосуддя слід зазначити таке. Отримані у встановленому процедурному порядку показання завжди були і є важливим фактом доказу винуватості або невинуватості конкретної особи (осіб) по кожній кримінальній справі при її розгляді судами.

Враховуючи особливу значущість цього питання, людство в своєму розвитку з давніх часів намагалось розробляти особливі заходи процедурного порядку в залежності від особливостей шляхів свого розвитку, встановлюючи особливі правила (порядки), які б примушували кожну конкретну особу бути правдивим при оцінці тих або інших обставин, свідками яких вона була. При цьому у формуванні та реалізації цих правил важливу роль відігравав рівень розвитку культури кожної народності, об'єднаної в державу, релігія, яку вони сповідували, а також інші не менш важливі факти.

На початковому етапі ці процедурні правила відправлення правосуддя носили в деякій мірі містичний характер та з плином часу і розвитком суспільства приймали цивілізовані форми.

Г. Шурца, торкаючись питання розвитку права, писав: «Правосуддя повинно судити не дивлячись на особистість, і воно судить по правилам та законом, даним не людьми, присутніми в залі суду і навіть частіше за все взагалі не людьми, належними до сучасного покоління. Однак цим самим, судове провадження є проявом життя встановленого суспільства, в порівнянні з яким окрема особа є часткою діючою приходяще та тимчасово. У цьому сенсі закони суть не що інше, як більш стійка форма обряду та традицій: вони складають міцний кістяк суспільного організму» [39, с. 838].

Аналізуючи наукові роботи в області права, ми впевнюємося, що ще з давніх часів правознавцями в основу гарантій дачі правдивих показань конкретними особами в судах був закладений культ присяги в ім'я Господа. Ще в XII столітті знаменитий ісламський факіх-правознавець Бурхануддін Маргіані в своєму фундаментальному творі «Хидоя фи фура альфікс», «присвяченого розширеному аналізу мусульманського права (шаріата) в книжці XXIV про давні, або позовах зазначав про спосіб дачі та вимоги присяги: «...присяга повинна даватися в ім'я Господа, тому що Пророк сказав: «Хто дає присягу, нехай дає її іменем Господа, в іншому випадку нехай зовсім не присягає...» Казій (суддя) зобов'язаний запропонувати присягаючому підкріпити клятву пе-

релікувати атрибутом Господа «Клянусь Господом, єдиним, істинним Богом, якому відомо приховане та явне, що ні я та ніхто інший ...». При цьому автором робилось посилання, що євреї повинні клястися Пятикнижжям, а християни — Євангелієм [1, с. 82].

Із закінченням століть та зміненням форм присяги вона й на цей час продовжує відігравати значну роль у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві країн Західної Європи, Америки, Азії та Австралії.

Аналізуючи кримінальні кодекси країн Західної Європи, Америки, Азії та Австралії з питань кримінальної відповідальності за даний вид злочину зазначаємо, що вони мають низку особливостей, притаманних кожній із цих держав.

Розд. 9 кримінального кодексу ФРН має назву «Неправдиві показання, які давалися не під присягою, та лжеприсяга». В параграфах від 153 по 163 (161 та 162 виключені) дається розширене тлумачення зазначеного злочину, скоєного без дачі присяги та після дачі присяги, а також настання правових наслідків цих дій особою — встановлення міри покарання за злочин. У зазначених параграфах вказується на два суб'єкта, які можуть нести кримінальну відповідальність за дачу неправдивих показань перед судом або іншим органом, компетентним у проведенні допиту, — це свідок та експерт. При цьому максимальна міра покарання встановлена до п'яти років позбавлення волі [28, с. 313].

Кримінальний кодекс Франції в статтях 434-13, 434-14 та 434-17 подає поняття злочину — лжесвідчення, зробленого під присягою перед будь-яким судовим органом чи посадовою особою судової поліції, в тому числі з корисних мотивів, та міру покарання за нього. Причому просте лжесвідчення караються 5 роками позбавлення волі, а при корисних мотивах покаранням в вигляді позбавлення волі до 7 років. В окрему статтю (434-17) віднесено кримінальну відповідальність за лжеприсягу при процесі провадження по цивільних справах. Крім того, в окремий злочин віднесено дії перекладача у викривленні суті перекладених слів чи документів (стаття 434-18). За ці два злочини передбачена міра покарання від 3 до 7 років позбавлення волі. Загалом ці злочини віднесено до поняття протидії відправлення правосуддя [29, с. 418].

Кримінальний кодекс Бельгії серед країн Західної Європи виклав в статтях найбільш детальну оцінку дій, які можуть бути віднесені до лжесвідчень та порушень присяги. Ці питання викладено в гл. 5 та ст. 215 — 226. При цьому максимальну міру покарання в ст. 216 КК тюремне позбавлення волі від 20 до 30 років, якщо підсудний засуджений до тюремного ув'язнення на довічний термін [11, с. 148].

У цілому, торкаючись карної політики інших країн Західної Європи, в частині максимальних покарань за вказаний злочин відзначимо: КК Австрії (параграф 222) — позбавлення волі до 5 років [8, с. 319]; КК Нідерландів (ст. 207) — тюремне ув'язнення до

9 років [27, с. 332]; КК Данії (параграф 158) — тюремне ув'язнення до 4 років [13, с. 140]; Кримінальне законодавство Норвегії (параграф 169) — тюремне ув'язнення терміном до 21 року [5, с. 169]; КК Сан-Марино (ст. 358) — тюремне ув'язнення другого ступеню, яке відповідно ст. 81 КК Сан-Марино обчислюється термінами від 6 місяців до 3 років [22, с. 226]; КК Швейцарії (ст. 307) — каторжна тюрма на термін до 5 років [30, с. 270].

Кримінальний кодекс Аргентини в ст. 275 дає поняття неправдивого свідчення в суді, письмовий переклад чи усний переклад, зроблений для компетентних органів. При цьому законодавцем передбачено, що в разі спричинення від цих дій шкоди обвинуваченому — міра покарання від 1 до 10 років каторжних робіт або тюремного ув'язнення. При цьому відносно винної особи, крім зазначеного покарання, передбачено також його поразка в правах на подвійний термін покарання [10, с. 218].

За законодавством США, кримінальну відповідальність за лжесвідчення може нести і підсудний. Така відповідальність може настати на підставі загальної норми про покарання за лжесвідчення, якщо підсудний сам попросає суд заслухати його в якості свідка по своїй кримінальній справі. Згідно з параграфом 3481 розд. 18 Зібрання Законів США «В ході судового розгляду справи по суті відносно особи, звинуваченої в скоєнні кримінального правопорушення проти Сполучених Штатів, а також у ході розгляду справи військовим судом, суді, здійснюючим попередній розгляд (courts of inquiry) в будь-якому штаті, окрузі, в підвладних США володіннях або на територіях, особа, звинувачена в злочині, по його особистому клопотанню може вважатися компетентним свідком. Його відмова заявляти таке клопотання не повинна створювати будь-яку презумпцію, направлену проти нього» [31, с. 108]. Питання кримінальної відповідальності за лжесвідчення та іншу фальсифікацію в КК Штату Техас викладено в розд. 37 статей 37.02 та 37.03 і цей злочин кваліфікується філонією третього ступеню та згідно зі ст. 12.34 підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на термін від 2 до 10 років з відбування в інституційному закладі. Крім того, в якості додаткового покарання за цей злочин може бути призначено штраф у розмірі, який не перевищує 10 000 доларів [25, с. 392].

Закон про ісламські кримінальні покарання Ісламської Республіки Іран в статтях 649 та 650 окреме передбачає покарання за лжеклятво (до 2 років ув'язнення) та за завідомо неправдиві показання (до 2 років ув'язнення) [2, с. 305].

Ст. 152 (лжесвідчення; зловмисне лжесвідчення) КК Республіки Корея передбачає міру покарання за вказані злочини у вигляді каторжних робіт на термін до 10 років [20, с. 117].

Закон про кримінальне право Ізраїлю досліджуване питання відніс в Розділ тет. (окрім чисел нумерація деяких статей і всіх пунктів в статтях Закону позначено буквами івритського алфавіту):

Спричинення шкоди підвалинам влади та правосуддя. В статтях 236 – 239 ретельним чином дані поняття показання свідка, а також встановлена міра покарання за лжесвідчення. Міра покарання – тюремне ув'язнення терміном на 7 років, або 9 років, якщо особа скоїла ці дії з корисних мотивів [3, с. 232].

Кримінальний кодекс Туреччини в гл. 4 «Лжесвідчення та лжеприсяга» окремо постатейно дає поняття лжесвідчень в суді по кримінальних справах та в цивільних справах, де особа виступає в якості позивача або відповідача. В першому випадку (ст. 286) кримінальна відповідальність у залежності від настання злочинних наслідків передбачена від трьох місяців до довічного ув'язнення. В другому випадку (ст. 287) настає покарання – ув'язнення на термін від трьох місяців до трьох років та тимчасовою заборонаю на публічну службу [26, с. 198].

Ст. 169 КК Японії за лжесвідчення передбачає покарання у вигляді позбавлення волі з примусовою фізичною працею на термін від трьох місяців до десяти років [31, с. 108].

Кримінальний кодекс Австралії згідно зі статтями 136.1 та 137.1 та 137.2 за вказані злочини передбачає покарання – позбавлення волі на термін 12 місяців [7, с. 223].

Як показує порівняльний аналіз, майже в усіх країнах світу (за виключенням країн СНД) лжесвідчення карається суворіше, чим в Україні. При цьому, кваліфікований склад лжесвідчення карається також більш суворіше, чим в Україні. В цілому з наведених даних ми констатуємо, що на цей час найсуворішою мірою покарання є довічне ув'язнення за кримінальним кодексом Туреччини.

При цьому слід зазначити, що для кримінального законодавства України, як в радянський період, так і після нього був і є притаманним ліберальний підхід законодавців до цього виду злочину, що підтверджується такими даними. Так, за кримінальним кодексом Української Радянської Соціалістичної Республіки (в подальшому УРСР), введеного в дію з 1 липня 1927 року, ст. 89 встановлювалась відповідальність за завідомо неправдиве показання, дане свідком, експертом або перекладачем при провадженні дізнання, слідства або судового розгляду по справі позбавленням волі на термін до шести місяців. Питання кваліфікованого давання неправдивих показань каралось позбавленням волі на термін до двох років (ст. 90 КК), при цьому не давалось визначення, ким конкретно вони давались (свідком, потерпілим, експертом чи перекладачем) [35, с. 26]. У процедурному порядку як на стадії дізнання, так і при провадженні розслідування або при судовому розгляді кримінальної справи ці питання регламентувались ст. 161, ч. 2 ст. 164, ст. 256 та ч. 1 ст. 257 кримінально-процесуального кодексу УРСР, введеного в дію з 20 липня 1927 року [34, с. 58]. Ця процедура не передбачала принесення зазначеними процесуальними особами будь-яких клятв. У залежності від того, де ці особи давали свої свідчення (дізнавач,

слідчий або головуючий в судовому засіданні), цим особам роз'яснювали їх можливу кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань або перекладу, після чого розпочинався допит.

За кримінальним кодексом УСССР від 28 грудня 1960 року, введеного в дію з 1 квітня 1961 року, питання відповідальності за завідомо неправдиве показання були віднесені до злочинів проти правосуддя та викладені в ст. 178 КК України (зі змінами, внесеними згідно з Указом ПВР №4571-10 від 12.01.83) [36, с. 123].

На відміну від КК України в редакції 1927 року, за цим кримінальним кодексом відповідальність за давання неправдивих показань, крім свідка, ніс також і потерпілий.

Сама стаття складалась з двох частин. Частина перша давала поняття завідомо неправдивого показання свідка та потерпілого, завідомо неправдивого висновку експерта при проведенні дізнання, попереднього слідства або в суді, а також завідомо неправдивого перекладу, зробленого перекладачем в тих же випадках. Санкція частини першої передбачала позбавлення волі на термін до одного року, або виправними роботами на той же термін. Частина друга цієї статті була новою для того періоду й вона давала поняття кваліфікованого скоєння цього злочину, тобто дії, зазначені в частині першій, якщо вони були поєднані з обвинуваченням в особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині, або штучному створенні доказів обвинувачення, а також вчинені з корисливих мотивів. Ці діяння карались позбавленням волі на строк до п'яти років.

Питання процедурного характеру – отримання свідчень від свідка та потерпілого, використання експертних висновків по справах та залучення перекладача були регламентовані кримінально-процесуальним кодексом (у подальшому КПК) УРСР, введеного в дію з 1 квітня 1961 року. На стадії дізнання та досудового слідства вони регламентувались ч. 4 ст. 167, ч. 3 ст. 168 щодо свідка та неповнолітнього свідка, ч. 2 ст. 171 КПК України по відношенню потерпілого. Стосовно експерта ці питання на зазначених стадіях регламентувались ч. 3, 4 ст. 196 КПК України. Питання кримінальної відповідальності перекладача на стадії досудового розслідування було викладено в ч. 3 ст. 128 КПК України, де зазначалось, що після проведення процедури роз'яснення наслідків завідомо неправильного перекладу слідчий відбирав від перекладача про це письмову підписку [32, с. 758].

КПК УРСР 1961 року у порівнянні з попереднім КПК не вніс особливих змін у процедурний порядок проведення допитів свідка, потерпілого, експерта на стадії судового розгляду кримінальних справ. Ці питання регламентувались статтями 302 – 304 КПК, ст. 307 при допиті неповнолітнього свідка. Залишалось незмінним правило, коли головуючий в судовому засіданні перед початком допиту попереджав за-

значених осіб про кримінальну відповідальність за ст. 178 КК України, після чого розпочинався допит.

1 вересня 2001 року набрав чинності кримінальний кодекс України, який зі змінами та доповненнями діє й на цей час на території суверенної держави Україна. Його значення полягає в тому, що він був складений в умовах незалежності нашої країни. Питання завідомо неправдивих показань, як нами вже раніше зазначалось, викладено в ст. 384 КК України [33, с. 1040].

20 листопада 2012 року в Україні вступив у дію новий кримінальний процесуальний кодекс України. На цей час серед науковців тривають дискусії з питання доцільності його прийняття та якою мірою він буде впливати на укріплення основних вимог сьогодення — дотримання конституційних прав пересічних громадян нашої молоді демократичної держави. Можна лише однозначно стверджувати, що цим кроком наша держава рішуче показала всій міжнародній спільності свої намагання імплементації національного кримінального законодавства у відповідності з міжнародними стандартами. Не торкаючись складової нового КПК України, це зможуть більш ретельно з часом зробити вчені в області кримінального процесу, вважаємо за доцільне звернути увагу на низку новел, які містить цей кодекс з процедурних моментів досліджуваного нами питання [32, с. 758]. Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 66 та ч. 1 ст. 67 КПК України, свідок зобов'язаний давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Стосовно обов'язку потерпілого, то ст. 57 цього кодексу не встановлює прямої норми, як у випадку зі свідком давати правдиві показання. Це питання в п. 2 зазначеної статті викладено таким чином: «... не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення».

За завідомо неправильний переклад перекладач несе відповідальність, встановлену законом — ч. 5 ст. 68 КПК України.

Статтею 70 цього кодексу зазначено про відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок.

За новим кримінальним процесуальним кодексом, показання — це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту в тому числі й свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин. При цьому в ч. 2 ст. 95 КПК України зазначається, що потерпілий за цим кодексом має право давати показання, в той час як в ч. 3 цієї ст. відносно свідка та експерта прямо вказується на їх обов'язок давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду.

На нашу думку, в цьому кодексі є новела, яка має суттєве значення в розумінні оцінки доказів, які даються свідком, потерпілим та експертом під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 цього кодексу. Ч. 4 ст. 95 КПК України однозначно трактує, що суд може обґрунто-

увати свої висновки лише на основі показань, які ним отримані в судовому засіданні, при цьому зазначається, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Це нове положення в деякій мірі фактично зводить нанівець свідчення, які отримують уповноважені на те особи від свідка, потерпілого та експерта на стадії досудового розслідування, незважаючи на попередження зазначених осіб про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання на зазначеній стадії, оскільки фактично судом в подальшому вони не беруться до уваги.

Новий КПК України питання допиту свідка, потерпілого, експерта на стадії судового розгляду кримінальних справ регламентує статтями 352 (допит свідка), 353 (допит потерпілого), 354 (особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого), 356 (допит експерта в суді). Так, перед початком допиту свідка головуєчий попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання (ч. 1 ст. 352), потерпілого головуєчий попереджає лише про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ч. 1 ст. 353). Експерта головуєчий попереджає про кримінальну відповідальність за надавання завідомо неправдивого висновку (пункт 3 ч. 1 ст. 356). При цьому свідку по справі, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює його обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджаючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Нововведенням цього КПК України є те, що законодавець на стадії судового розгляду запровадив новий інститут для нашого кримінально-процесуального закону принесення присяги. Так, під час допиту в судовому засіданні у відповідності до ч. 2 ст. 352 КПК України головуєчий після попередження свідка про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання приводить останнього до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю говорити суду правду і лише правду». Німий свідок складає присягу в письмовій формі, підписуючи текст того самого змісту. Ч. 2 ст. 353 КПК України передбачає аналогічний попередньому порядок приведення до присяги потерпілого за умови його згоди давати показання.

Допит експерта в суді регламентовано ч. 1 ст. 356 КПК України, при цьому головуєчий спочатку приводить експерта до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості». Після цього головуєчий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Слід зазначити, що питання приведення до присяги зазначених процесуальних осіб слід вважати позитивним зрушенням, направленим на укріплен-

ня розуміння осіб у ході судового розгляду давати правдиві показання та виконувати експертом свої професійні можливості.

Однак не може бути залишеним без уваги той факт, що законодавець в новому КПК України на цей час не дає чіткого роз'яснення для сторін кримінального провадження саму мету приведення до присяги окремої категорії учасників процесу, та настання наслідків у разі її недотримання під час надавання показань суду, або слідчому судді, що, на нашу думку, необхідно вважати як недолік із цього питання.

Не може бути залишено без уваги у зв'язку з прийняттям нового КПК України й сама диспозиція ст. 384 КК України. Так, оскільки новим КПК України не передбачено такого поняття як провадження дізнання, то на цей час неможливо застосування в ч. 1 цієї статті кваліфікуючої ознаки як завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання.

Підлягає осмисленню й положення ч. 4 ст. 95 КПК України, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосеред-

ньо сприймав під час судового засідання або отримав у порядку, передбаченого ст. 225 цього Кодексу, та тим, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. На наш погляд, це категоричне тлумачення йде в протиріччя в цілому з диспозицією ст. 384 як ч. 1 так і 2 ч. щодо завідомо неправдивих показань свідка чи потерпілого або завідомо неправдивого висновку експерта під час провадження як дізнання, так і досудового слідства. Крім того, у зв'язку з введенням в КПК України інституту приведення до присяги, цей факт повинен бути знайдено своє відображення відповідно і в диспозиції ст. 384 КК України як кваліфікуюча ознака цього злочину у відповідності до ступеня суспільної небезпеки.

Висновки. Таким чином, на основі проведення порівняльного аналізу кримінально-правових норм, ми зробили висновок, що в Україні необхідна диференціація окремої відповідальності складу лжесвідчення по кримінальних справах та інших видах судочинства (цивільного, господарського та адміністративного), як це зроблено в багатьох країнах світу.

Список літератури

1. Бурхануддин Маргинани. Хидоя. Коментарии мусульманського права / Бурхануддин Маргинани. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 656 с.
2. Закон про ісламські покарання Ісламської Республіки Іран // Закони Ісламської Республіки Іран. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2008. — С. 305—306.
3. Закон про кримінальне право Ізраїлю // Законодавство Ізраїлю. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2005. — С. 232—235.
4. Коментар до кримінального кодексу Російської Федерації. — М. : Юрайт, 2010. — С. 782—783.
5. Кримінальне законодавство Норвегії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 169—174.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997р. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — С. 399—404, 406—408.
7. Кримінальний кодекс Австралії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 222—226.
8. Кримінальний кодекс Австрії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 319—320.
9. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 304—305.
10. Кримінальний кодекс Аргентини // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 217—218.
11. Кримінальний кодекс Бельгії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 148—151.
12. Кримінальний кодекс Грузії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 365—366.
13. Кримінальний кодекс Данії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 140—143.
14. Кримінальний кодекс Естонської Республіки // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 185—186.
15. Кримінальний кодекс Киргизької Республіки // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 316—317.
16. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 274—275.
17. Кримінальний кодекс Литовської Республіки // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 318—319.
18. Кримінальний кодекс Республіки Вірменії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 382—383.

19. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 385–387.
20. Кримінальний кодекс Республіки Корея // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 117–119.
21. Кримінальний кодекс Республіки Молдова // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 347–348.
22. Кримінальний кодекс Республіки Сан-Марино // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 226–227.
23. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 260–261.
24. Кримінальний кодекс Таджикистану // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 352–353.
25. Кримінальний кодекс штату Техас // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 390–393.
26. Кримінальний кодекс Туреччини // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 196–200.
27. Кримінальний кодекс Нідерландів // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 332–334.
28. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 313–314.
29. Кримінальний кодекс Франції // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 417–419.
30. Кримінальний кодекс Швейцарії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 270–271.
31. Кримінальний кодекс Японії // Збори кримінального законодавства країн світу. — СПб. : Юридичний центр Пресс, 2003. — С. 108–109.
32. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у двох томах. — Х. : Право, 2012. — Т. 1. — 758 с.
33. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. — 6-те видання перероблене та доповнене. — К. : Юридична думка, 2009. — С. 1040–1041.
34. Уголовно-процесуальный кодекс УССР. Официальный текст с изменениями на 1 июля 1950 г. Государственное издательство юридической литературы. — М., 1950. — С. 58–59.
35. Уголовный кодекс Украинской ССР. Официальный текст с изменениями на 1 февраля 1950 г. Государственное издательство НКЮ СССР. — М., 1944. — С. 26.
36. Уголовный кодекс УССР. Официальный текст с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 июля 1983 г. — К. : Издательство политической литературы Украины, 1983. — С. 123.
37. Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. — Х. : Высшая школа, 1989. — 148 с.
38. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання / М. В. Шепітько. — Х. : Видавнича агенція Апостіль, 2012. — 225 с.
39. Шурць Г. Історія первобытної культури / Г. Шурць. — СПб. : Издание О. Я. Острогорського, 1910. — 959 с.
40. Щерба С. П. Сравнительное уголовное право / С. П. Щерба. — М. : Издательство Юрлитинформ, 2010. — 478 с.